

वालवः, पुं, ववादिवादशकरणात्तद्वितीय-
कदणः । तत्र जातफलम् ।

“काव्यस्य कर्मा स्वजनस्य भर्ता
सेनाप्रणीता कुलश्रीलयुक्तः ।
उदारबुद्धिर्बलवान् मनुष्य-
चेदुवालवाख्ये जननं हि यस्य ॥”

इति कोट्टीप्रदीपः ॥

वाल्क्यः, त्रि, (वल्कस्य वल्कलस्य विकारः । वल्क
+ “तस्य विकारः ।” ४।१।१४ । इति अण् ।)
वल्कसम्बन्धिवल्कम् । चौमादि । इत्यमरः ॥

(यथा, मार्कण्डेयपुराणे । १५ । २८ ।

“तथैवाजाविकं हत्वा वल्कं चौमश्च जायते ।

कार्पासिके हृते क्रौञ्चौ वाल्क्यकर्मा वक्तव्या ॥”)

वाल्कलः, त्रि, वल्कलनिर्मितम् । वल्कलस्येदं
इत्यर्थे वाप्रत्ययेन निष्पन्नम् ॥

वाल्कली, स्त्री, मदिरा । इति त्रिकाण्डशेषः ॥

वाल्मीकिः, पुं, (वल्मीके भवः । वल्मीक + इण् ।)

वाल्मीकसुनिः । इति हिरूपकोषः ॥

वाल्मीकः, पुं, (वल्मीके भवः । वल्मीक + अण् ।)

रामायणकर्मा सुनिः । तत्पर्यायः । प्राचितसः

२ वाल्मीकिः ३ कविव्येष्टः ४ कुशीवशः ५

वल्मीकः ६ । इति त्रिकाण्डशेषः ॥ कविः ७

आद्यकविः ८ । इति जटाधरः ॥

वाल्मीकिः, पुं, (वल्मीके भवः । वल्मीक + इण् ।)

भृगुवंशीयसुनिविशेषः । इति त्रिकाण्डशेषः ॥

यथा —

“रावणान्तकरो राजा रघुणां वंशवर्द्धनः ।

वाल्मीकिर्यस्य चरितं चक्रे भार्गवसत्तमः ॥”

इति मात्से १९ अध्यायः ॥

(यथा वा काव्यादर्शभूमिकायाम् ।

“जाते जगति वाल्मीकी कविरित्यभिधाभवत् ।

कवी इति ततो यासे कवयस्त्वयि दृष्टिनि ॥”)

वावडूकः, त्रि, (पुनः पुनरतिशयेन वा वदतीति ।

वद + वड् लुक् + “उलकादयश्च ।” उणा० ४ ।

४१ । इति ऊकः । “सर्वस्वे तु ‘यजजप-

दशामिति ।” ३ । २ । १६६ । इति बहुलवच-

नादन्यतोऽपि भवत्युक्तप्रत्ययः इति ज्ञत्वा वाव-

डूक इति साधितम् ॥” इत्यादिहस्तौ उज्ज्वल-

दत्तः ।) अतिशयवचनश्रीलः । तत्पर्यायः ।

वाचोयुक्तिपटुः २ वाक्मी ३ वक्ता ४ । इत्यमरः ॥

वचकः ५ सुवचाः ६ प्रवाक् ७ । इति जटा-

धरः ॥ (यथा, महाभारते । १२ । १६ । २४ ।

“अन्यतस्त्वावमन्तारो वक्तारो जनसंसहि ।

चरन्ति वसुधां कृतुकां वावडूका बहुश्रुताः ॥”)

वावयः, पुं, तुलवीविशेषः । इति शब्दचन्द्रिका ॥

वणवावुर इति भाषा ॥

वावुटः, पुं, वड्विजम् । इति शब्दरत्नावली ॥

वावुत, य ड उ संभक्तौ । वरये । इति कविकल्प-

ह्रमः ॥ (दिवा०-आत्म०-सक०-सेट् । ऋवेट् ।)

य ड, वावुत्यते । उ, वावर्त्तित्वा वावुत्वा ।

संभक्तिः सेवनम् । इति दुर्गादासः ॥ (“ततो

वावुत्वाभावासाविति भट्टिः ।)

वावुतः, त्रि, वतवरणः । इत्यमरः । ३।१।६२ ॥

वाश, य ड ऋ शब्दे । इति कविकल्पह्रमः ॥

(दिवा०-आत्म०-सक०-सेट् ।)

शब्दे इह तिरश्चामेव । तिरश्चां वाशितं सत-

मित्यमरात् । य ड, वाशते पची । ऋ, अव-

वाशत् । उद्वाशमानः पितरं स राममिति

भट्टौ । अनेकार्थत्वादाज्ञानार्थः । आशितं

सुरभीकृते । ज्ञानभाजे स्वगारावे वासितं वल्क-

वेष्टिते । इति विश्वप्रकाशादन्वानोऽयमपीति ।

इति दुर्गादासः ॥

वाशा, स्त्री, (वाशते इति । वाश शब्दे + “गुरोश्च

हलः ।” ३ । ३ । १०३ । इति अः । स्त्रियां

टाप् ।) वासकः । इति शब्दरत्नावली ॥

वाशिः, पुं, (वाशते इति । वश + शिच् + “वशि-

वपियजिराजिजिजिसदिहनिवाशिवादीति ।”

उणा० ४ । १२४ । इति इण् ।) अग्निः । इत्यु-

णादिकोषः ॥

वाशिका, स्त्री, (वाशा + स्त्रीर्षे कन् । टाप् । अत

इत्यम् ।) वासकः । इति शब्दरत्नावली ॥

वाशितं, स्त्री, (वाश शब्दे + भावे क्तः ।) पशु-

पल्यादीनां शब्दः । इत्यमरः ॥ (यथा, महा-

भारते । ६ । ३१ । ५३ ।

“आर्त्तप्रलापान् मा तात । सजितस्यः प्रभा-

विधाः ।

नैतन् मनसि मे राजन् । वाशितं प्रकुने-

रिव ।”)

वाशितः, त्रि, (धातूनामनेकार्थत्वात् वाश सुरभी-

करणे + क्तः ।) सुरभीकृतः । इत्यमरटीकायां

• खामी ॥

वाशिता, स्त्री, (वाश + क्तः । टाप् ।) स्त्रीमात्रम् ।

करिणी । इत्यमरः ॥

वाशिष्ठः, त्रि, वशिष्ठसम्बन्धी । वशिष्ठस्येदं इत्यर्थे

वाप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥ (यथा, महाभारते ।

३ । ११५ । २ ।

“लोमशस्तस्य तान् सर्वानाचख्यौ तत्र ताप-

सान् ।

भृगुनृजिरसञ्चैव वाशिष्ठानथ काश्यपान् ॥”

स्त्री, उपपुराणविशेषः । यथा, देवीभागवते ।

१ । ३ । १६ ।

“माहेश्वरं भागवतं वाशिष्ठश्च सविस्तरम् ।

यतान्युपुराणानि कथितानि महात्मभिः ॥”

तीर्थभेदः । यथा, महाभारते । ३ । ८४ । ४५ ।

“ऋषिकुल्यां समासाद्य वाशिष्ठश्चैव भारत ।

वाशिष्ठं समतिक्रम्य सर्वे वर्यां द्विजातयः ॥”)

वाशिष्ठी, स्त्री, (वशिष्ठस्येयमिति । वशिष्ठ + अण् ।

ङीप् ।) गोमतीनदी । इति हेमचन्द्रः ॥

वाशुरा, स्त्री, (वाशते अस्यामिति । वाश शब्दे

+ “मन्दिवाशिमयिचित्तचिक्कश्चि उरच् ।”

उणा० १ । ३६ । इति उक् । टाप् ।)

रात्रिः । इत्यादिर्कोषः ॥

वाशं, स्त्री, (वाशतेऽस्मिन्निति । वाश + “स्त्रायि-

तश्चिवाश्चिक्कीति ।” उणा० २ । १३ । इति

रक् ।) मन्दिरम् । चतुष्पथः । इति मेदिनी ।
रे, ८३ ॥

वाशः, पुं, (वाशतेऽस्मिन्निति । वाश + “स्त्रायि-

तश्चिक्कीति ।” उणा० २ । १३ । इति रक् ।)

दिवसः । इति मेदिनी । रे, ८३ ॥

वाव्यः, पुं, (वावते इति । वाव लोट्ने + “खव्यश्चिक्क-

श्चवाव्यरूपपर्यतस्याः ।” उणा० । ३ । २८ ।

इति परप्रत्यये ध्वस्य वत्त्वं निपातनात् ।) उणा ।

(यथा, रघौ । ७ । ६८ ।

“तस्याः प्रतिहन्तुमवाहिषादात्

सद्यो विमुक्तं सुखमावभासे ।

निश्वासवाव्यापगमात् प्रपन्नः

प्रसाद मात्मीयमिवात्मदग्धः ॥”)

लोहः । इति मेदिनी । रे, ११ ॥ अश्वः । इत्य-

मरः ॥ (यथा, आश्वमेधशतकम् । ३६४ ।

“प्राङ्मुख एव कदा मां शिष्यन्ती मनुकाभ्य-

कुचकलसा ।

अंशनिधिसुखी वा क्षपयति वाव्येव मम

पृष्ठम् ॥”)

वाव्यकः, पुं, (वाव्य + संज्ञार्था कन् ।) मारिषः ।

नटिया शाक इति भाषा । यथा,—

“मारिषो वाव्यको मार्षः श्वेतो रक्तश्च स स्मृतः ।

मारिषो मधुरः शीतो विष्टम्भी पित्तगुदगुहः ।

वातश्चेककरो रक्तपित्तगुहविषमाभिजित् ।

रक्तमार्षो गुहर्नाति सचारो मधुरः सरः ।

श्लेष्मलः कटुकः पाके खल्वदीय उदीरितः ॥”

इति भावप्रकाशः ॥

वाव्यका, स्त्री, (वाव्य + संज्ञार्था कन् । टाप् ।

अभिधानादिदभावः ।) हिक्कुपत्री । इति शब्द-

रत्नावली ॥

वाव्यिका, स्त्री, (वाव्य + संज्ञार्था कन् टाप्

अत इत्यम् ।) हिक्कुपत्री । तत्पर्यायः ।

कारवी २ पृष्ठी ३ कवरी ४ पृथुः ५ । इत्य-

मरः ॥ लक्ष्मणी ६ वाव्यिका ७ कवरी ।

इति तट्टीका ॥

वाव्यौ, स्त्री, (वाव्य + गौरादित्वात् ङीप् ।)

वाव्यिका । इति शब्दरत्नावली ॥

वाव्यीका, स्त्री, हिक्कुपत्री । इति राजनिर्घण्टः ॥

वाव्युनी इति ख्यातश्च । अस्य गुणाः । कटु-

त्वम् । तीक्ष्णत्वम् । उष्णत्वम् । क्षमिष्यनाशित्व-

त्वम् । इति राजवल्लभः ॥

वाच, तु क उपसेवायाम् । इति कविकल्पह्रमः ।

(अदन्त चुरा०-पर०-सक०-सेट् ।) उपसेवा

तु गुणान्तराधानाम् । अववाचवृद्धं चन्दनः ।

इति दुर्गादासः ॥

वाचः, पुं, (वसन्त्यनेति । वस निवासे + “हलश्च ।”

३ । ३ । १२१ । इति वण् ।) गृहम् । इत्य-

मरः ॥ (यथा, हरिवंशे । १७४ । ३४ ।

“उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रो विधादं मातृयाः युधि ।

नेवं विधेयु वसिष्ठ भयमस्ति वरादाने ॥”

वास्यते इति । वाच + वण् ।) वल्कम् । इति

तट्टीका ॥ (वच + भावे वण् ।) अवस्थानम् ।